

З.Ж. Сенгирбаева^{1*}, Б.Р. Найманбаев²

¹ Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, 161200, Қазақстан Республикасы

² Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, 160000, Қазақстан Республикасы

*e-mail: zaure.sengirbaeva@gmail.com

ДЕПОРТАЦИЯЛАНҒАН КӘРІС ОТБАСЫЛАРЫНЫҢ ТІЗІМДЕРІ ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ КӨЗІ РЕТІНДЕ

Андатпа

Мақалада кәрістер отбасыларының тізімі көпсалалы зерттеулердің маңызды көзі ретінде тарих ғылымына алғаш рет шығарылып, қарастырылады. 1990 жылы «өте құпия» айдарымен кәрістердің депортацияланғаны туралы көптеген жылдар бойы сақталған жазбалар жарияланды, бірақ отбасылық тізім арнайы зерттеулердің тақырыбы болған жоқ, ол туралы тек кейбір басылымдарда айтылды. Ақпараттардың шектеулі болуына қарамастан, он мыңдаған адамдардың тізімі 1937 жылғы шығарылу ілімдерін анықтау және кәріс халқының демографиялық көрсеткіштеріне қатысты жаңа мәселелерді қарастыру үшін жан-жақты материал бере алады, оның ішінде кәріс отбасыларының орташа саны, олардың құрамы, кәріс балаларының саны және т. б. Депортацияланған кәрістердің тізімінде тегі (әкесінің аты), аты-жөні, әкесінің аты (бар болса), антропологиясы, кәріс тайпаларының транскрипциясының ерекшеліктері, орыс тілінде айтылатын жалпы атаулардың формалары, депортацияланған кәрістердің азаматтығы тақырыбы белсенді және негізгі болып табылады, өйткені ол зерттеу дискурсында «ақталды». Бұл мәселедегі пікірлер түбегейлі қарама-қайшы. Көптеген авторлар депортацияланған кәрістер КСРО азаматтары емес, керісінше, кәрістердің көпшілігі ересектер және кеңестік төлқұжаттары болған деп санайды. Вагондар тізімінде көптеген төлқұжаттар мен шот-фактуралар бар, олардың негізінде кәрістердің көпшілігі КСРО азаматтары екені анық. Мақалада Ресей Федерациясының мұрағаты тізімдерінің бір бөлігі ғана пайдаланылады, сондықтан әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар деңгейінде осы саладағы дереккөздерді іздеуді жалғастыру қажет.

Негізгі сөздер: Кәрістер, деректер, депортация, Сталин, қуғын-сүргін, Қазақстан.

Кіріспе

Үстіміздегі жыл яғни 2025 жылы қазақстандық кәрістердің Қиыр Шығыстан жер аударылғанына 88 жыл толады. М. Горбачевтің қайта құру саясатынан кейін зорлықпен қоныс аудару тақырыбы КСРО кәріс диаспорасын зерттеудегі маңызды мәселелердің біріне айналды. Алайда, мұрағаттық қорлар құпиясыздандырылғанымен, кәрістердің депортациялану тарихында әлі де толық ашылмаған тұстар кездеседі. Сонымен қатар, мұрағаттарда сақталған, көшірілген кәріс отбасыларының тізімдері сияқты маңызды тарихи құжаттар жеткілікті зерттелмеген.

Бұл мақалада отбасылық тізімдер жеке мәліметтердің нақтылығы мен шектеулігіне қарамастан, көп қырлы дереккөз ретінде қарастырылады. Осы мәліметтер әртүрлі әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың талдауы үшін жаңартылып, ұсынылады.

1937 жылы, Екінші дүниежүзілік соғыс қарсаңында, Сталиндік тоталитарлық режимнің күшеюі патша үкіметі мен большевиктердің 1920-жылдардың соңындағы билікті нығайту жоспарының заңды жалғасы болды. 1937 жылы 21 тамызда Кеңес Одағы Коммунистік партиясының Орталық Комитеті мен Кеңес Одағының Халық Комиссарлар Кеңесі Жапонияның Кеңес Одағына қарсы тыңшылық әрекеттерінің алдын алу сылтауымен кәрістерді күштеп шығару туралы қаулы қабылдады. Бұл құжатқа Сталин мен Молотов қол қойды. Осылайша, қысқа мерзім ішінде көптеген бейкүнә адамдар қоныс аударылып, Кеңестік Қиыр Шығыстан 6500 шақырым қашықтықтағы аудандарға жер аударылды. 1937 жылдың 9 қыркүйегінде жер аударылған кәрістер мінген алғашқы теміржол эшелоны ұзақ сапарға шықты. Шамамен 5-6 апта ішінде Қиыр Шығыстан барлығы 124 эшелон аттанып, 36 442 кәріс отбасынан құралған 171 781 адамды жүк вагондарымен тасымалдады. Генрих Люшковтың мәлімдеуінше (депортацияны

ұйымдастыруға жауапты болған ДВК ПД басшысы), депортация басталмас бұрын және оның барысында 2500-ден астам кәріс қуғын-сүргінге ұшыраған [1]. Жолдағы өлім-жітімнің нақты саны белгісіз. Көшірілгеннен кейінгі алғашқы жылдары Қазақстан мен Өзбекстанда шығындар бұдан да көп болды. Бұл деректер Сталиннің жүргізген саясаты жекелеген адамдарға ғана емес, бірнеше ұлт өкілдеріне де ауыр зардаптар әкелгенін көрсетеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Мақала жарияланған материалдар мен мұрағаттық құжаттарға сүйенеді. Атап айтқанда, Ресей кәрістер қауымдастығы мен М.В. Ломоносов атындағы ММУ Халықаралық корейтану орталығының “Естелік кітабы” пайдаланылды. Депортацияның 60 жылдығына орай шығарылған бұл еңбек кітап болып саналмайды. Приморск өлкесінің мемлекеттік мұрағатында сақталған құжаттардың көшірмелерінің жинағын оңтүстік корейлық профессор Пак Чон Хе және тарих ғылымдарының кандидаты Олег А. Ли құрастырған. Жинақта екі вагон тізімі келтірілген. Біріншісі - Уссури облысы, Шмаков ауданындағы колхоздардан, ауылдардан және мекемелерден бір вагонмен тасымалданған кәрістердің тізімі болды. Екінші тізім Приморск облысы Терней ауданынан депортацияланған кәрістердің (ауыл кеңестері, колхоздар, балық зауыттары, орман учаскелері және мектептер бойынша құрастырылған) тегі мен есімдерін қамтиды.

Вадим Пактың “Еркін үміт елі” сериясының “Депортация” атты 7-ші кітабы жарық көрді. Онда кәріс фургондары мен отбасыларының тізімдері ресейлік мұрағаттарда сақталған мәліметтер келтірілген [2]. Ол Приморье өлкесінен (Терней ауданы), Уссури облысынан (Ворошилов-Уссурийск қаласы, Гродековский, Михайловский, Черниговский, Шмаковский аудандары), Хабаровск, Амур, Еврей автономиялық және Сахалин облыстарынан жер аударылған, жалпы саны 20 428 адамды құрайтын кәрістер туралы қысқаша ақпаратты құжаттады. Оның ішінде 14 897 депортацияланған кәріс туралы мәліметтер алғаш рет жарияланды. Анықталған және ғылыми айналымға енгізілген отбасылық және вагондық тізімдер кәрістердің күштеп көшірілуіне ұшырағандардың 12 % ғана қамтиды.

Отбасылық тізімдер, әдетте, мынадай мәліметтерді қамтиды: тегі, аты, әкесінің аты (сирек жағдайда); туған жылы немесе жасы; отбасы басшысына қатысты туыстық байланысы; партиялық тиесілігі және паспорт нөмірі. Жұмыс орны, лауазымы және тұрғылықты мекенжайы туралы қосымша ақпаратты қамтитын отбасылық және қоныстанған тізімдер де кездеседі.

Вагон тізімдері эшелондарды жөнелту алдында дайын отбасылық және қоныстанған тізімдер негізінде жасалды. Алайда, ескертулерде паспорттарды, аңшылық мылтықтарды тапсыру туралы мәліметтер және вагонға жауапты адамның аты-жөні көрсетілуі мүмкін. Кейбір вагон тізімдерінің асығыс жасалуына байланысты тек отбасы басшыларының есімдері мен вагондағы жалпы адам саны ғана тіркелген. Жарияланған тізімдерді ғылыми дереккөз ретінде жан-жақты пайдалану төрт мұрағаттық құжаттың мысалында нақты көрсетілген:

1. Қазақстанға қоныс аударылған кәрістердің тізімі. Приморье өлкесі, Терней ауданы, Терней ауылдық кеңесі: Терней кенті, Долина ауылы, Морозовка ауылы [2];
2. Приморье өлкесі, Терней ауданы, Благодатная шығанағындағы «Қызыл партизан» колхозынан қоныс аударылған кәрістердің тізімі;
3. Приморье өлкесі, Терней ауданы, Тавайза ауылдық кеңесінен қоныстанған кәрістердің тізімі;
4. Уссури облысы, Шмаков ауданы бойынша қоныс аударылған кәріс азаматтарының тізімі.

Тізімдер адам саны мен ақпарат көлемі жағынан әртүрлі болғанымен, әрқайсысы құнды қосымша мәліметтерді ұсынады. Бірінші тізімде 335 адам, екіншісінде 14 адам, үшіншісінде 76 адам және төртіншісінде 1699 адам туралы ақпарат бар. Осылайша, 2000-

нан астам жер аударылған кәрістің дербес деректері талдауға алынды. Отбасылық тізімдер дереккөзінің жан-жақтылығы әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың әрқайсысына және олардың кешеніне тән әдістерді қолдану арқылы пәнаралық талдау жасауға мүмкіндік береді. Негізгі әдіс - тарихи принцип, себебі тізімдер ең алдымен “этникалық тазарту” ұйымының техникалық жағын, яғни аумақты “этникалық тазарту” және адамдарды жаппай күштеп көшіру туралы мәліметтерді анықтауға мүмкіндік береді. Олар Екінші дүниежүзілік соғыс қарсаңында Кеңес өкіметі алдында тұрған сыртқы саяси және ішкі әлеуметтік-экономикалық міндеттерді шешу мақсатында этникалық негізде жүргізілген алдын алу депортациясының бұрыннан белгілі аспектілерін растайды. Сипаттамалық, салыстырмалы, индуктивті-дедуктивті, жүйелілік және басқа да әдістер көмекші және бір-бірін толықтыратын сипатқа ие. Олар синергетикалық әсерге қол жеткізуге және case study (нақты жағдайды зерттеу) арқылы дереккөзді тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді.

Отандық тарихшылар арасында Н.Э. Масанов, Ж.Б. Әбілхожин, И.В. Ерофеева, А.Н. Алексеенко, Г.С. Баратова, Т. Омарбеков сынды ғалымдардың еңбектерінде Қазақстандағы әр түрлі ұлттар мен ұлыстардың соның ішінде кәрістердің тарихи және мәдени дамуы, олардың ортақ тағдырлары жан-жақты зерттелген. Зерттеулерде олардың саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени байланыстары, сондай-ақ ортақ өркениеттілік негізінде өзара әрекеттесуі мен даму үрдістері тарихи деректерге сүйене отырып талданған [3].

Нәтижелер және оларды талқылау

Кәрістердің Қиыр Шығыс өлкесінен Қазақстан мен Өзбекстанға депортациялану тарихы отандық және шетелдік зерттеушілердің қызығушылығын тудырды. Соңғы 25 жылда этникалық негізде күштеп қоныс аударудың себептерін, адамдарды жаппай және мәжбүрлі тасымалдауды ұйымдастыруды, жергілікті жерлерде жер аударылғандарды қабылдау және орналастыру жағдайларын талдауға арналған көптеген ғылыми мақалалар жарияланды. КСРО мен ТМД елдеріндегі кәрістер туралы барлық дерлік монографиялар мен диссертацияларда кеңестік және посткеңестік кәрістер тарихындағы осы маңызды кезеңге арналған бөлімдер немесе тараулар бар. Бұл тақырып кандидаттық, докторлық және PhD диссертацияларында да қарастырылған.

Соңғы онжылдықтарда бірнеше ірі халықаралық конференциялар депортацияның мерейтойлық күндеріне (60 жылдығы), кәрістердің Қазақстан мен Өзбекстанда тұруының 85 жылдығына, сондай-ақ кәрістердің Ресейге қоныс аударуының 140 және 150 жылдығына арналды. Бұл конференцияларда депортация тарихына арналған секциялар ұйымдастырылды.

Ресей, Қазақстан және Өзбекстан мұрағаттарында жұмыс істеген тарихшы ғалымдар анықталған құжаттарды жүйелеп, Мәскеу, Алматы, Ташкент, тіпті Сеул қалаларында да бірқатар жинақтар жариялады [4], олар қазір дереккөз ретінде кеңінен қолданылады.

Кеңестік кәрістер тарихына қатысты шетелдік тарихнаманы зерттеулердің саны мен көлеміне қарай екі негізгі бағытқа бөлуге болады: батыстық (америкалық және батыс еуропалық) және оңтүстік корейлік. Атап өту керек, американдық және батыс еуропалық зерттеушілер кеңес ғалымдарынан бірнеше онжылдық бұрын Сталиндік режимнің “этникалық тазарту” саясатын, соның ішінде кәрістерді депортациялау мәселесін зерттеуге кірісті [5]. Батыстық басылымдардың барлығына тән кемшілік - дереккөздік базаның шектеулігі, бұл зерттеу нәтижелерінің субъективті бағалануына және құрылымының тұрақсыздығына әкеледі.

Оңтүстік Корейлік зерттеушілер Кеңес Одағы және Корея Республикасы арасында, кейіннен ТМД елдерімен дипломатиялық қатынастар орнатылғаннан кейін мұрағаттық деректерге қол жеткізу мүмкіндігіне ие болды. Нәтижесінде, корей тілінде жарияланған мақалалар, кітаптар және жобалық есептер саны бойынша батыстық әріптестерінен асып түсті. Орта Азиядағы кәрістерді депортациялау тақырыбы бойынша интернет желісі

арқылы іздеу нәтижесінде, негізінен 2000-2020 жылдар аралығында жарияланған 716 мәтіндік құжат анықталды. Бұл ғылыми мақалалардың басым көпшілігі Қиыр Шығыстан кәрістерді күштеп қоныс аудару мәселесін тікелей немесе жанама түрде қарастырады. Оңтүстік Кореялық тарихнаманың ерекшелігі – «корей ұлтшылдығы» деп аталатын идеологияның әсері, бұл зерттеу объектісіне жан-жақты және толыққанды көзқараспен қарауға кедергі келтіруі мүмкін.

Кеңес ғылымындағы шектеулер мен тыйымдарға байланысты, этникалық депортациялардың ресейлік және отандық тарихнамасы Сталиндік режимнің “этникалық тазарту” саясатының негізгі аспектілерін теориялық және әдіснамалық тұрғыдан түсіндіруде “қайталаушылық” және “қуып жетушілік” сипатына ие болды. Посткеңестік кезеңде “тарих шын мәнінде қалай болды”, “тарихи дереккөздерде қалай жазылды” және “ғалымдар оны қалай түсіндіреді” арасындағы айырмашылықты түсіну мүмкіндігі туды.

Кәрістердің Қиыр Шығыс өлкесінен күштеп қоныс аударылуының 60 жылдығы қарсаңында ғылыми ортада, журналистикада және ауызша сөйлеуде Сталиннің “кәрістерді жаппай қырып-жою мақсатында жер аудару” шешімі кенеттен қабылданған деген пікір қалыптасты. Алайда, зерттеушілер, әсіресе тарихшылар, деректі дереккөздер мен нақты фактілерге сүйене отырып, бұл тұжырымдардың шындыққа жанаспайтынын дәлелдеді. Кәрістерді шекарадан шығару жоспарлары алдымен патша үкіметі, кейіннен Ленин көзі тірісінде большевиктер билігі тарапынан да қарастырылған. Депортация “сары қауіпті жоюдың” логикалық шешімі ретінде қабылданды және ол сол кездегі халықаралық жағдай мен ішкі саясаттың міндеттеріне тікелей байланысты болды.

Депортация кезіндегі кәрістердің этнодемографиялық құрылымын зерттеу үшін отбасылық тізімдер маңызды дереккөз болып табылады, бұл статистикалық мәліметтерді нақтылауға мүмкіндік береді. Әсіресе, бұл кәріс отбасыларының көп балалылығына қатысты. Тізімдерді талдау нәтижесінде, 85 отбасының ішінде 1-2 баласы бар отбасылар 38,9% (33), 3-4 баласы барлар 17,6% (15), 5-6 баласы барлар 11,8% (10), 6-дан астам баласы барлар 0,5% (4), ал балалары жоқ отбасылар 27% (23) құрады. Демек, балалары жоқ және аз балалы отбасылар барлық отбасылардың үштен екісін құрайды. Үш тізімдегі балалардың жалпы саны (181) және отбасылардың саны (85) ескеріле отырып, бір депортацияланған кәріс отбасындағы орташа бала саны 2,12 құрайды. Бұл мәліметтер кәріс отбасыларының демографиялық ерекшеліктерін сипаттауда маңызды рөл атқарады.

Бұл мәліметтер Приморье өлкесіндегі корей елді мекендерін зерттеген лейтенант Висленевтің бақылауларын растайды. Оның мәліметтері бойынша, корей отбасыларының көпшілігі 3-6 адамнан құралған, яғни ата-аналар және 3-4 бала. Корсаковкада баласыз отбасылар сирек кездескен, ал 7-12 адамнан тұратын отбасылар өте аз болған. Мұндай отбасылардың құрамына тек ата-аналар мен балалар ғана емес, сонымен қатар әртүрлі ұрпақтардың туыстары (келіндер, күйеу балалары, нағашылары, жиендері, аталары, әжелері) және асырап алынған балалар да кірген. (Висленев, 1884). Осыған байланысты, вагондық тізімдерде кездесетін 8-10 адамнан тұратын отбасылар іс жүзінде көп балалы отбасылар емес.

Үш вагондағы тізіміне енген 426 адамның ішінде төртеуі кәріс ұлтынан емес, бірақ кәріс азаматтарына тұрмысқа шыққан әйелдер болған: Патешвили Мария (Пак-Дек-Хваның әйелі), Мария Варламова (екі қызы бар жесір), Печенкина Е.С. (Хон Анадолының әйелі) және Симонова Элизабет (Пак Николайдың әйелі). Тізімде Лигай Элизабетке үйленген Симирийский тегі бар адам да кездеседі. Талданған тізімдерге сәйкес, Қиыр Шығыс кәрістері арасында этносаралық некелер сирек құбылыс болған және олардың үлесі 1%-дан азды құраған. Әдетте, мұндай некелерде ер адамдардың саны әйелдерден жоғары болған. Тағы бір ерекшелік - ерлі-зайыптылар арасындағы жас айырмашылығы.

Кәріс ұлтының қалған 421 адамы жас топтарына бөлінеді: 16 жасқа дейінгі 173 (41,1%) бала, 16 мен 45 жас аралығындағы 161 (38,2%) бала, 45 пен 60 жас аралығындағы 69 (16,4%), және 18 жастан асқан 18 адам. 250-ден астам әйелге қарағанда 176 ер адам көп

болды. Гендерлік теңсіздік дәстүрлі кәріс қоғамында және Қиыр Шығыстағы Кәрістер арасында Ресейге қоныс аударудан бастап депортацияға дейін біртіндеп сақталды.

Кәріс тарихындағы Қиыр Шығыс кезеңінің барлық ғалымдары революцияға дейінгі және Кеңестік кезеңдерде ауыл шаруашылығы маңызды кәсіп болды деп есептейді, далалық жұмыстармен қатар Кәрістер балық аулау, құрылыс және күтіп ұстаудың әртүрлі салаларында жұмыс істеді. Көші-қон кезінде қалаларда адамдар саны көбейді, ал кейбір аймақтарда кәріс жұмысшыларының негізгі кәсібі ауылшаруашылық өндірісімен байланысты болмады. 16 мен 60 жас аралығындағы 233 адамдардың тізімінде келесі мәліметтер бар: 37 қарапайым фермер, 2 мүгедек және тағы 5 адам қамқорындағы адам.

Алайда антропоморфизмнің морфологиялық құрылымы бойынша іргелі зерттеулер әлі жүргізілген жоқ, оның ішінде кәріс атауларын (сирек кездесетін фамилияларды) этникалық емес атаулармен алмастыру ерекшелігі. Кеңестік кәріс атауларын таңдаудың ерекшелігі, кәріс антропоморфизмінің иероглифтерінің ерекшелігі және т.б. кәріс атауларын зерттеуге арналған.

Осылайша, үш тізімдегі 421 адамның 153-і кәрістердің дәстүрлі есімдері немесе кәріс фамилиялары болды (36,3%). Бұл негізінен Кореяда туылған адамдарға қатысты. Орыс тегі (сирек кездесетін шетелдік атауларды қосқанда), бірақ лақап аттарын қоспағанда 227 (53,7%); кәріс тегі және орыс (шетелдік) атаулары (Ан Таня, Жун Ася, Пак Юра, Кан Кеша, Ли Петя) 32 (7,6%) кәріс тегі, орыс (шетелдік) атаулары мен лақап аттары -10 (2,4%).

Кәрістердің тізімдері колхоз кітаптары, уақыт кестелері немесе кәсіпорындар мен ұйымдар қызметкерлерінің жеке құжаттары негізінде жасалғандықтан, олар кәріс фамилиялары мен есімдерін орыс тілінде жазу ережелерін талдауға арналған материалдарды ұсынды. Кейде фамилиядан кейін сызықтық әріптермен сызықшамен жазылған атаулар кездеседі: Пак-Дон-Сун (1905 ж.т.); Хен-Су-Хо (1925 ж. т.); Хонг-Ки-Ко (1896 ж. т.), сондай-ақ сызықшадан соң кіші әріптермен жазылатын есімдер де кездеседі Хен-ки-хо (1896 жылы туған) деген атпен белгілі, Хон-ки-ко (1906 жылы туған) деген атпен белгілі есім кездеседі және Хен-ку-ко (1905 жылы туған).

Тек кейбіреулерінің аттарында иероглифтер болған, ал екеуінде емес, мысалы: Коги-Ам (1912 ж.т.), Шин-Хо (1895 ж.т.), Пун-Эжи (1931 ж.т.), тегі аты болған жағдайда жазылады, кәріс тіліне сәйкес жұрнақтары бар сөздерге тұйық буындар қосылады О| немесе ㄱ|. Мәтіннің осы түрінің басқа нұсқалары келтірілген: Ким-Цзин-Цзы (1885 ж.т.), Ким-Хо-Сун (1916 ж. т.), Пак-Хонг-Чири (1899 ж. т.) және т. б.

Отбасы тізімінде Ли, Хи, Та, Ко, На, Ю және т.б. сияқты ашық әріптері бар фамилиялар бар. Ресейдің Қиыр Шығыстан келген кәріс иммигранттарына және олардың ұрпақтарына тән Коре Сарам фамилиясымен (1908 ж.т.), Хагай Никита (1909 ж.т.), Хе-Гай Люба (1919 ж.т.) және т.б. «Гай» дефиспен және бас әріппен жазылғанда сирек кездесетін жағдай тіркеледі: Хе-Гай Андрей (1897 ж.т.).

Сондай-ақ тізімде кәріс фамилиясының бастапқы түріндегі емле қателері немесе өте сирек кездесетін фамилиялар бар: Зу-Син-Чер (1905 жылы туған), Хей-Ки-дун (1922 жылы туған), Као-Чен-Сан (1912 жылы туған) және т.б. XIX ғ. соңы XX ғ. басындағы мұрағаттық құжаттарда кәріс қоныстанушыларының отбасылары мен есімдері туралы өте кең таралған жазбалар бар. Олар тек «Си» жалғауы көрсетілген (Си ұқсас немесе дефис арқылы жазылған және отбасы класына жататынын көрсететін: Кимси, Пакси, Хе-сси және т.б.) кәріс әйелдері тұрмысқа шыққаннан соң осы тілде жиі қолданылатын қыз есімдерін сақтайтыны белгілі. Отбасылық тізімдердің барлығында Ким-Си (1902 ж.т.) ретінде бір ғана әйел тіркелді. Бұл кеңестік азаматтық хал актілерін тіркеу жүйесінде және азаматтық құжаттарда тіркелген кәріс тегі мен есімдерінің өзгеруін анық көрсетеді.

Жер аударылған кәрістердің азаматтық мәселесі коре сарам зерттеушілерінің назарынан тыс қалып, әлі күнге дейін толық зерттелмеген мәселелердің бірі болып табылады. Дегенмен, бұл олқылықтың орнын толтыруға объективті себептер жоқ. Горбачевтің қайта құру және жариялылық саясатына дейін сталиндік депортация тақырыбы зерттеуге және қоғамдық талқылауға қатаң тыйым салынған. Кеңес кәрістерінің құқықтық мәртебесі мәселесін алғашқылардың бірі болып 1970 жылдардың ортасында Ратгерс университетінің (АҚШ) заң профессоры Джордж Гинсбург көтерген. Ол “Революцияға дейінгі Ресейдегі және Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарындағы корей азаматтығының мәртебесі” атты мақаласында, Ким Сон Хваның “Кеңес кәрістерінің тарихы туралы очерктер” (1965) еңбегіне сүйене отырып, корей қоныс аударушыларының Ресей империясының азаматтығын алу мәселелерін және кеңестік Ресей азаматтығын беру процесінің басталуын қарастырды [5].

Қазіргі зерттеулерде жер аударылған кәрістердің азаматтық мәртебесі туралы әртүрлі көзқарастар бар. Алексей Алексеев бұл мәселеге қатысты мынадай мәлімет келтіреді: “1937 жылы 28 қарашада “Правда” газетінде жарияланған “Наркоминдельде. Жапония елшілігі мәлімдеді” атты мақалада, Жапония елшілігінің Қиыр Шығыс өңірінде тұратын кәрістердің қоныс аударуына наразылық білдіргені туралы жазылған. Жауап ретінде НКВД (Сыртқы істер халық комиссариаты) бұл наразылықты қабылдамады және Жапония елшілігінің Кеңес азаматтары болып табылатын кәрістер мәселесіне араласу құқығын мойындамайтынын мәлімдеді. Шын мәнінде, корейлердің көші-қоны кезіндегі көпшілігі Кеңес азаматтығына ие болмаған және Еуропалық Одақ төлқұжатына ие болмаған. Алайда, Алексеевтің бұл тұжырымын С. Лаптев жоққа шығарды. Лаптевтің пікірінше, Ресейге мәжбүрлі иммиграция 1920 жылдары Жапонияның Қиыр Шығысқа араласуына және Жапония азаматтарының КСРО үкіметіне қатысуына шектеулер енгізілуіне байланысты тоқтатылды. Бұл шектеулер 1922 жылдан кейін азаматтық алуға әкелді [5.- 42].

Кәрістердің Қиыр Шығыс аймақтарынан депортациялау үшін Кеңестік төлқұжаттарға қатынасы туралы консенсус жоқ, сондықтан 1920-30 жылдары кәріс халқының «төлқұжатына» арнайы зерттеу жүргізу қажет болды.

1923 жылдың 21 қыркүйегінде Приморье губерниялық атқару комитеті 1918 жылға дейін қоныстанған кәрістерге Ресей азаматтығын алуды жеңілдетті. Дегенмен, жергілікті биліктің бұл шешімі толыққанды күшіне енген жоқ, себебі 1922 жылы құрылған КСРО мен одақтас республикалардың азаматтығын иммигранттарға беру тәртібі әлі нақтыланбаған болатын.

Азаматтық мәртебесі ұлттық паспорттың болуымен байланысты. Орыс Патшасының паспорттық жүйесін жойған большевиктер билігі қазан төңкерісінің он жарым жылынан кейін халықтың кеңестіктік және сандық қозғалысын есептеу және бақылау үшін төлқұжат қажет екенін түсінді. Кеңестік паспорттық жүйе 1932 жылы 27 желтоқсанда енгізілді. Бұл жүйе азаматтардың белгілі бір санаттарына паспорт беруді тоқтатты, бұл әрекет билікке деген сенімді әлсіретті. Колхоздардың мүшелері болып табылмайтын шаруалардың оларды алуға құқығы болмады. Кеңес өкіметіне адал кәрістердің саны облыс пен ел бойынша орташа көрсеткіштен жоғары болуы ғажап емес. 11 сәуір 1925 жылы қоғамдық палатаның қаулысына сәйкес, жер қоныстанушыларға өндірістік саладағы күш-жігерді біріктіру шартымен берілген ауыл шаруашылығы қызметтері немесе жерді ұжымдық өндеудегі ынтымақтастықты ұйымдастыру болды. Кореядағы жеке шаруа қожалықтарының 80% - дан астамы 1935 жылы егін жинады, бұл жанама түрде кәрістердің көпшілігі шығарылғанға дейін Кеңес азаматтығын алғанын көрсетеді [6].

Өзінің бүкіл тарихында кеңестік төлқұжат сыртқы түрі мен мазмұны бойынша бірнеше өзгерістерге ұшырады. 1933 жылғы алғашқы үлгідегі төлқұжаттарда 1937 жылы пайда болған фотосуреттер болмаған. Бір жылдан кейін азаматтың азаматтығы олардың

ата-аналарының азаматтығымен анықталады және көбінесе «тегі мен азаматтығы» мұрагерлер ретінде сипатталады.

Депортацияланған Кәрістердің отбасылық тізімінде қарапайым есептеулер арқылы «сертификаттау» дәрежесін есептеуге мүмкіндік береді. 907 ересек кәрістердің 810-ы төлқұжатта тіркелген, бұл 89% құрайды. Әрине, кәріс-кеңес азаматтарының жалпы ересек тұрғындардағы үлесі туралы нақты қорытынды жасауға әлі ерте, бірақ нәтижелерді басқа мұрағаттардағы материалдардың көмегімен тексеруге болады. Құжаттар депортацияланған кәрістердің көпшілігі Кеңес Одағының азаматтары болғанын көрсетеді.

Төмендегі кестеде ОҚО арнайы қонысаударылған кәріс ұлтының статистикалық мәліметі келтірілген [7].

Кесте 1 - Оңтүстік Қазақстан облысына арнайы қонысаударылған кәрістерді орналастыру туралы (15.09.1946ж. мәлімет)

№ р/с	Аудан атауы	Қоныстанушылар саны	Түсіру станциялары
1	Киров	11 000	Сырдария
2	Мақтарал	6000	В-Алексеевка
3	Келес	2000	Қызыл-Ту
4	Қаратас	3000	-//-
5	Қызылқұм	2000	56 Таш разъезді
6	Жуалы	2500	Бурное
7	Қызыл Орда	2000	Қызыл-Орда
8	Ленген	2000	Ленгер
9	Чаяновск	1500	Бадам
10	Арыс	2000	-//-
11	Сузак	1500	Туркестан
12	Сары -Ағаш	2000	Қызыл-Ту
13	Сайрам	2000	Манкент
14	Түлкібас	2000	Түлкібас
Барлығы		41 500	
Ескерту: Авторлармен құрастырылған			

Большевиктер партиясы мен комсомол ұйымына мүшелік туралы мәліметтер депортацияланғандардың қоғамдық-саяси белсенділігін сипаттайды. Уссури облысының Шмаков ауданынан күштеп қоныс аударылған 907 кәріс халқының арасында партия мүшесі тіркелмеген, ал комсомол мүшесі тек біреу ғана болған. Мұндай төмен көрсеткіш кеңестік кәрістердің ең белсенді және танымал өкілдерінің, олардың көпшілігінде партиялық және комсомол билеттері болған, депортацияға дейін қуғын-сүргінге ұшырағандығына байланысты болуы мүмкін. 2500-ге жуық кәріс атылды немесе қамауға алынды. Атап өту керек, партия мен комсомол мүшелерінің саны Посьетск ауданында, яғни ұлттық ауданда, әлдеқайда көп болды. Бұл жағдай Посьетск ауданындағы барлық дерлік басшылық қызметтерді большевиктер партиясы сенім артқан, партиялық идеологияны қолдайтын кәрістердің атқаруымен түсіндіріледі.

Қорытынды

Мақалада зерттеу нысаны болып табылмайтын отбасылық тізімдерге, сондай-ақ кәрістерді Қиыр Шығыстан Қазақстанға депортациялау туралы бірнеше мұрағаттық құжаттардың алдындағы ғылыми талдаудың эмпирикалық материалдарына тоқталды. Мақалада қолданылатын негізгі ғылыми әдіс болып табылатын тарихи дереккөздерді талдаудың пәнаралық сипаты бар білімді тексеруге және кәріс жер аударылғандары туралы жаңа ақпарат алуға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, тарихи дереккөз ұғымы «өткен туралы білуге болатынның бәрі» деп түсінілді. «Дереккөздерсіз тарих жоқ»

классикалық аксиомасының заманауи дыбысы әртүрлі дереккөздердің кең ауқымын пәнаралық талдауды білдіреді. Тарихи зерттеулердің пәнаралық бағыты, ең алдымен, әртүрлі ғылыми пәндердің әдістерімен ақпарат көздерін зерттеуді болжайды. Зерттеу пәні ретінде қарастырылатын адам әлеуметтік психологияның, әлеуметтанудың, әлеуметтік және мәдени антропологияның, лингвистиканың және т.б. әлеуметтік және адами пәндерге жатады. Шектеулі ақпаратқа қарамастан, «Отбасылық тізімде» 1930 жылдардың екінші жартысындағы кәріс халқының демографиялық, этнографиялық, экономикалық, саяси және құқықтық ерекшеліктеріне маңызды толықтырулар мен түсініктемелерді қамтитын маңызды тарихи дереккөз болып табылады. Осы вагондардың тізімін статистикалық өңдеу (тәркіленген төлқұжаттар санының көбеюі және халықтың қартаюы) қуылған кәрістердің көпшілігі Кеңес азаматтары деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Сондықтан Қазақстандағы отырған кәрістер мен басқа да этникалық топтардың мұрағатта сақталған тізімдерін іздеуді жалғастыру қажет, бұл көпжақты зерттеулердің қайнар көзі бола алады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1 Қазақ жеріне халықтарды күштеп қоныс аудару [Электронды ресурс] - URL: <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8799> (қаралу уақыты 30.01.2024).
- 2 Пак В. Земля Вольной Надежды. Книга 7. Депортация. 1937: Архивные списки депортированных корейцев (по материалам ГАПК, РГИА ДВ, ГАХК, ГААО, ГА ЕАО, ГИА СО) / В. Пак. – Владивосток: Валентин, 2017. 97 с.
- 3 Масанов Н.Э., Абылхожин Ж.Б., Ерофеева И.В., Алексеенко А.Н., Баратова Г.С. История Казахстана. Народы и культуры: учебное пособие. – Алматы: Фонд Сорос-Казахстан, 2000. - 599 с ; Омарбеков Т. Депортация: корейлер қасіреті // Ақиқат. – 1997. – № 6. – Б. 35-38.
- 4 Алексеев А. Корейцы в России – Ежедневный Коммерсант. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3449161> (дата обращения: 07.07.2024)
- 5 Лаптев С. Демографическая угроза или упущенный шанс? Выходцы из Восточной и Юго-Восточной Азии в России. – Неприкосновенный запас. – 2002, №5. – С.40-44.
- 6 Кан Г.В. Корейцы Казахстана: Исторический очерк. Алматы. Казахстан. 1994. 240 с.
- 7 Түркістан облыстық мемлекеттік мұрағаты (Қор 121, тіз.1, бума 75, іс 813, беттер 3-6; бума 122а, іс 1320в, бет 30; іс 1320 д, бет 22; тіз.6, бума 2, іс 29, беттер 1-43).

СПИСКИ ДЕПОРТИРОВАННЫХ КОРЕЙСКИХ СЕМЕЙ КАК ОСНОВНОЙ ИСТОЧНИК ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация

Цель статьи изучить список корейских семей, которые впервые были исключены из исторической науки, как необходимый источник информации в результате комплексных исследований. В 1990 году информация была помечена как «совершенно секретно» были опубликованы сохранившиеся на протяжении многих лет записи были опубликованы многочисленные исторические данные о изгнании корейцев, список семей о депортации корейцев, но список семей не был предметом этих исследований, он был написан только в архивных документах и в разных публикационных работах. Однако на ограниченный объем доступных данных, записи, насчитывающий десятки тысяч человек, может предоставить исчерпывающий информацию о определении причин исключения в 1937 году и рассмотрения новых вопросов, связанных с демографией корейского населения, включая среднее число корейских семей, ихние списки, общее число детей корейцев, и такое прочее. Общее количество специальных переселенцев корейских народов включает в себя данные о них, имя-отчества-самоназвания (если таковые имеются), антропологию, анализируются транскрипционные особенности названий корейских племен, формы имен нарицательных, произносимых на русском языке, тема гражданства депортированных корейцев является активной и базовой, поскольку она «оправдана» в исследовательском дискурсе. Мнения по этому вопросу в корне противоположны. Многие авторы считают, что депортированные корейцы не были гражданами СССР, напротив, большинство корейцев были совершеннолетними и имели советские паспорта. В списке автомобилей много паспортов и накладных, на основании которых понятно, что большинство корейцев являются гражданами СССР. В данной статье использована лишь часть списков архивов Российской Федерации, поэтому необходимо продолжить поиск источников в этой области на уровне социальных и гуманитарных наук.

Ключевые слова: Корейцы, данные, депортация, Сталин, репрессии, Казахстан.

LISTS OF DEPORTED KOREAN FAMILIES AS THE MAIN SOURCE OF RESEARCH

Abstract

The purpose of the article is to study the list of Korean families that were excluded from historical scholarship for the first time as a necessary source of information as a result of comprehensive research. In 1990, under the heading "top secret", records were published that had survived for many years about the deportation of Koreans, but the family list was not the subject of special studies, it was mentioned only in some publications. Despite the limited and limited amount of information available, the list of tens of thousands of people can provide comprehensive material to define the teachings of the 1937 exclusion and consider new issues related to the demographics of the Korean population, including the average number of Korean families, their composition, the number of Korean children, etc. The list of deported Koreans includes surnames (patronymics), first names, patronymics (if any), anthropology, features of transcription of Korean tribes, forms of common names pronounced in Russian, the topic of citizenship of deported Koreans is active and basic, since it is "justified" in the discourse of research. Opinions on this issue are fundamentally opposite. Many authors believe that the deported Koreans were not citizens of the USSR, on the contrary, most Koreans were adults and had Soviet passports. In the list of cars there are many passports and invoices, on the basis of which it is clear that most Koreans are citizens of the USSR. This article uses only part of the lists of the archives of the Russian Federation, so it is necessary to continue the search for sources in this area at the level of social and humanitarian Sciences.

Keywords: Koreans, data, deportation, Stalin, repressions, Kazakhstan.

REFERENCES

- 1 Qazaq jerine halyqtardy küstep qonys audaru Available at: — URL: <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8799> [in Kazakh] (accessed:30.01.2024).
- 2 Pak V. Zemlya Vol'noy Nadezhdy. Kniga 7. Deportatsiya. 1937: Arkhivnyye spiski deportirovannykh koreytsev (po materialam GAPK, RGIA DV, GAKHK, GAAO, GA YEAO, GIASO) / V. Pak. – Vladivostok: Valentin, 2017. 97 p. [in Russian]
- 3 Masanov N.E., Abylhojin J.B., Erofeeva I.V., Alekseenko A.N., Baratova G.S. Istoria Kazakhstana. Narody i kultura: uchebnoe posobie. – Almaty: Fond Soros-Kazakhstan, 2000. - 599 s ; Omarbekov T. Deportatsia: koreiler qasireti // Aqiqat. – 1997. – № 6. – P. 35-38. [in Russian]
- 4 Alekseev A. Korejcy v Rossii – Ezhenedel'nyj Kommersant [Koreans in Russia – Weekly Kommersant]. Available at: — URL:<https://www.kommersant.ru/doc/3449161> [in Russian] (accessed: 07.07.2024)
- 5 Laptev S. Demograficheskaya ugroza ili upushchennyj shans? Vychodcy iz Vostochnoj i YUgo-Vostochnoj Azii v Rossii. – Neprikosnovennyj zapas. [Demographic threat or a missed opportunity? People from East and South-East Asia in Russia] – 2002, №5. – P.40-44. [in Russian]
- 6 Kan G.V. Korejcy Kazakhstana: Istoricheskij ocherk. [Koreans of Kazakhstan: A historical sketch]. Almaty. Kazakhstan. 1994 240 p. [in Russian]
- 7 Türkistan oblystyq memlekettik murağaty (Qor 121, tız.1, buma 75, is 813, better 3-6; buma 122a, is 1320v, bet 30; is 1320d, bet 22; tız.6, buma 2, is 29, better 1-43). [in Kazakh]

Information about authors:

Zaure Sengirbayeva - **corresponding author**, master's degree, H.A. Yasawi International Kazakh-Turkish University, doctoral student of the 2nd year of the educational program 8D01604–History, Turkistan, Republic of Kazakhstan.

E-mail: zaure.sengirbaeva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5221-1897>

Bekmurat Naimanbaev– doctor of Historical Sciences, Associate professor of the Department of «World History and Religious Studies», Ozbekali Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent, Republic of Kazakhstan, Shymkent.

E-mail: naimanbaev_b@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5859-4487>

Информация об авторах:

Зауре Жаксикбековна Сенгирбаева – **основной автор**, магистр, Международный казахско-турецкий университет им Х.А. Ясауи, докторант 2-курса образовательной программы 8D01604–История, г. Туркестан, Республика Казахстан,

E-mail: zaure.sengirbaeva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5221-1897>

Бекмурат Рахымбердиевич Найманбаев – доктор исторических наук, доцент кафедры «Всемирная история и религиоведение» Южно Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі.Жәнібеков, г. Шымкент, Республика Казахстан.

E-mail: naimanbaev_b@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5859-4487>

Авторлар туралы мәлімет:

Зауре Жақсыбекқызы Сенгирбаева – **негізгі автор**, магистр, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, 8D01604–Тарих білім беру бағдарламасының 2-курс докторанты, Түркістан қ. Қазақстан Республикасы

E-mail: zaure.sengirbaeva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5221-1897>

Бекмурат Найманбаев - тарих ғылымдарының докторы, «Әлем тарихы және дінтану» кафедрасының доценті, Өзбекәлі.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент қ. Қазақстан Республикасы

E-mail: naimanbaev_b@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5859-4487>